Samenvatting cursus C.8-8 (Bijzondere ontologie: theologie)

Algemeen

Deze cursus biedt een ontologische en filosofische analyse van het fenomeen religie, waarbij het heilige wordt onderzocht los van specifieke geloofsdogma's of atheïstische vooroordelen.

De cursus onderscheidt drie antieke types van theologie - mythisch, politiek en fysisch - en formuleert de wezenskenmerken van het goddelijke: leven, levenskracht (dynamisme) en veroorzaking.

Vervolgens behandelt de tekst zowel niet-Bijbelse, heidense religies (zoals Santeria met haar magische ruiloffers en syncretisme) als de Bijbelse religie, die gekenmerkt wordt door een geïnspireerde en historische openbaring, de Decaloog als universele gedragscode en het Eeuwig Verbond dat alle volkeren omvat.

Daarnaast staat het probleem van de theodicee centraal: het verzoenen van het kwaad met een goede en almachtige God. De cursus toont aan dat God het kwaad niet veroorzaakt, maar de menselijke vrijheid en autonomie eerbiedigt binnen een zaai-oogstwetmatigheid, en dat God handelt via een opvoedende inschikkelijkheid om de mens geleidelijk tot inkeer te brengen.

Samenvatting

1: Aard, typologie en methode van de wijsgerige theologie

Wijsgerige theologie wordt gedefinieerd als religie- of godsdienstontologie. Ze heet 'wijsgerig' omdat ze zich neutraal opstelt: buiten elke specifieke religie, maar evenzeer buiten irreligies zoals atheïsme of agnosticisme. De antieke Griekse traditie levert drie fundamentele types van theologie op:

- *Mythische theologie*: het ter sprake brengen van het sacrale via mythen en verhalen, die dienen om hogere levenskracht te activeren binnen riten.
- *Politieke theologie*: het ter sprake brengen van de godheid voor zover het publieke en officiële maatschappelijke leven ermee gemoeid is.
- *Fysische of natuurfilosofische theologie:* het duiden van de godheid via de natuur (fusis), zoals de Milesische natuurfilosofen (Thales, Anaximander, Anaximenes) dat deden met hun menselijk verstand.

De theologische methode werkt steeds tweeledig: fenomenologisch (het beschrijven van wat zich direct toont, het gegevene) en logisch (het redenerend overschrijden van het bekende naar het gevraagde toe). Omdat het heilige wezenlijk een mysterie is dat de menselijke geest overstijgt, hanteert de theologie de apofatische of negatieve methode: zij beschrijft God en het heilige via voorbehoud, waarbij menselijke en alledaagse modellen niet zomaar op de verheven of transcendente godheid toegepast kunnen worden.

Volgens Nathan Söderblom wordt het goddelijke gedefinieerd door drie kenmerken: het is levend (niet-dood), het bezit levenskracht of macht (dynamisme), en het werkt als veroorzaker (Urheber)

2: De grondstructuur van niet-Bijbelse religies, ontologische pijlers en het neo-sacralisme

De term 'religio' betekent oorspronkelijk eerbiedige verzorging van levenskracht die afhankelijk is van hogere wezens, in tegenstelling tot negligere (verwaarlozen). Geseculariseerde culturen verwaarlozen deze grondstructuur en menen alle problemen autonoom te kunnen oplossen zonder hogere levenskracht.

Om het wezen van een niet-Bijbelse religie te verduidelijken, analyseert de cursus de Santeria (of La Regla Lucumi). Binnen Santeria geldt Olodumare (Olorun) als het mysterieuze Opperwezen en de bron van alle levenskracht (ashé). Hij regeert het heelal via een hofraad van tussenpersonen, de orisha's. De mens heeft ashé nodig om te overleven en problemen op te lossen. De praxis van Santeria berust op magische ruilbehandelingen (ebbo's of offers) gebaseerd op het principe "Do ut des" (ik geef opdat gij geeft). Bovendien vertoont Santeria syncretisme: een uiterlijke laag van katholieke heiligenverering die Afrikaanse heidense geesten verbergt.

Elke religieuze werkelijkheid steunt ontologisch op drie pijlers:

- *Subtiele materie* (hylisch pluralisme): de voorstelling dat er naast zware materie ook etherische stof (die bij de biologische dood sterft) en astrale stof (die met de onsterfelijke ziel meegaat) bestaat.
- *Energie* (aretalogie/dynamisme): goddelijke macht die zich toont in een machtsteken of wonderdaad (aretè of dunamis.
- *Informatie* (apocalyptiek**)**: de onthulling of openbaring (apokalupsis) van onzichtbare feiten door een begaafde via visioenen of ziele-reizen (mantiek).

Hoewel de westerse secularisering het einde van religie voorspelde, kent onze tijd een heropleving van het sacrale (neo-sacralisme), verdeeld over fundamentalismen en New Age. Denkers als Jacques Derrida duiden dit fenomeen vanuit twee bronnen van het heilige: integriteit/ macht enerzijds en gewijdheid/ vertrouwen anderzijds.

3: Theodicee, de menselijke vrijheid en het atheïstische existentialisme

De theodicee (door Leibniz ingevoerd) zoekt de rechtvaardiging van God tegenover het bestaan van het fysische en ethische kwaad. Een klassieke atheïstische opwerping luidt dat als God goed en almachtig is, Hij het kwaad zou moeten verhinderen; aangezien het kwaad bestaat, zou God niet bestaan.

De ontologische doorlichting van deze redenering legt echter een foutief axioma bloot: het negeert de autonomie van de schepping. God schept geen onvrije automaten of robots, maar vrije en zelfstandige wezens. Het kwaad is dan ook niet te wijten aan God, maar aan de afwijkingen van de autonome schepping.

In het moderne denken staan twee vormen van atheïsme tegenover elkaar:

- *Beaat atheïsme:* de burgerlijke lekenmoraal die denkt dat men God kan schrappen, maar de traditionalistische zedelijke waarden a-priori kan behouden.
- *Tragisch atheïsme* (Jean-Paul Sartre): het existentialisme dat inziet dat als God niet bestaat, er geen a-priori waarden of transcendente normen meer zijn. Volgens Dostojevski en Sartre geldt: "Aangezien God niet bestaat, is in principe alles toegelaten". De mens is godverlaten (délaissé), mist verontschuldigingen en is veroordeeld tot vrijheid.

4: De Bijbelse religie: Schepping, Decaloog en het Eeuwig Verbond

De Bijbelse religie onderscheidt zich doordat zij historisch (gebaseerd op getuigde feiten) én goddelijk geïnspireerd is. God is de Schepper van het heelal, van de mens (geschapen naar Zijn beeld en gelijkenis) en van de seksualiteit als goddelijke idee.

De kern van de Bijbelse openbaring is de grote theofanie op de Sinaï, waar God Zijn gedragscode - de Decaloog of Tien Geboden - afkondigt. Deze bestaat uit drie theologale geboden (gericht op God) en zeven ethische geboden (gericht op de medemens). Jezus bevestigt deze geboden als de blijvende basis voor het religieuze leven.

De Decaloog maakt deel uit van het Eeuwig Verbond dat aan de hele schepping immanent is ingewerkt. Dit verbond is niet beperkt tot Israël, maar omvat alle volkeren, heidenen en klassen op aarde. De grondstructuur van de Bijbel berust op de polariteit tussen Vlees en Geest (Gen. 6:3): wanneer de mens gewetenloos leeft ('vlees'), trekt Gods Geest (levenskracht) zich terug en geeft hem prijs aan zijn noodlot; wanneer de mens gewetensvol leeft, blijft Gods Geest probleemoplossend en reddend aanwezig.

5: Gods opvoedende inschikkelijkheid, zaai-oogstwetmatigheid en de eindbestemming

Het Eeuwig Verbond verbindt de menselijke vrijheid aan een onontkoombare zaai-oogstwetmatigheid (Gal. 6:7): wat men zaait, zal men ook oogsten. Wie zaait in het 'vlees', oogst het verderf; wie zaait in de 'geest', oogst het eeuwige leven. Dit mondt uit in de Bijbelse leer van de tweevoudige verrijzenis: een verrijzenis ten leven voor de gewetensvollen en een verrijzenis ten oordeel/ veroordeling voor de gewetenlozen.

Tegelijkertijd kent de Bijbel een opvallende opvoedende inschikkelijkheid of pedagogie van God (zoals uitgewerkt in het boek Wijsheid). God regeert met maat, getal en gewicht en treedt geleidelijk op. Hij sluit Zijn ogen voor de menselijke gewetenloosheid om ruimte te laten voor berouw en inkeer. Via de 'immanente sanctie' laat God de mens de wrange vruchten van zijn eigen keuzes ervaren om hem tot inzicht te brengen.

Tot slot maakt de cursus het verschil duidelijk tussen heidense godheden en de Bijbelse God. Heidense godheden functioneren binnen het demonisme of de 'totaliteit' (een symbiose van goed en kwaad, waarbij goden tot zonde verleiden en tegelijk beschuldigen). De Bijbelse God daarentegen is volstrekt goed, kent geen dualisme in Zijn wezen en blijft Zelf als eerste trouw aan Zijn eigen zedenwet.